

ЖАРГОННИЙ АСПЕКТ МОВИ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто деякі загальні й специфічні особливості жаргону школярів, виокремлено шість груп шкільного жаргону м. Тернополя та здійснено словотвірний аналіз лексики цих груп.

Ключові слова: *молодіжний жаргон, жаргон школярів, словотвір.*

В останні роки (починаючи з середини дев'яностих ХХ ст.) питання такого мовного явища, як жаргон набуло актуальності. На особливостях власне молодіжного жаргону мовознавці акцентували увагу ще на початку ХХ ст., але системне дослідження цього явища на наукових засадах розгорнулося лише наприкінці минулого століття [Береговская, Гуц; Шовгун; Ставицька 2005].

Молодіжний жаргон є засобом спілкування великої кількості людей, об'єднаних віком (від 14-15 до 24-25 років), та й то дуже умовно [див.: Копыленко: 79]. Молодіжна субмова за своєю природою є неординарною й складною субстанцією. Вона складається із загальномолодіжного сленгу та спеціальних молодіжних жаргонів (армійського, шкільного тощо) [Ставицька 2001: 56]. Предметом нашого дослідження є шкільний жаргон. Його важко відмежувати від загальномолодіжного сленгу, хоч ці два поняття не є тотожними. Так, на думку Л. Ставицької, „школярсько-студентський соціум охоче послуговується загальномолодіжним жаргоном, але обов'язково витворює й власний мовний світ, у якому домінують номінації на позначення дисциплін, реалій і понять навчального процесу, шкільного чи студентського персоналу, різних людських якостей, що виявляються під час навчання, тощо” [Ставицька 2005: 223]. Студентський і шкільний жаргон у русистичі досліджували К. Дубровіна, Л. Скворцов та ін. На українському ґрунті цьому питанню приділили увагу Л. Ставицька [Ставицька 2005], С. Мартос, Ю. Качкан, І. Корнієнко. Порівняно невелика кількість досліджень, присвячених шкільному жаргону, викликає потребу у вивченні цього явища соціолінгвістики.

Історія школярсько-студентського аспекту мови як процесу жаргонотворення бере початок ще в середньовіччі, в мові

західноєвропейських студентів. За відомостями дослідників, найстаріші зразки українського молодіжного жаргону зафіксовані на території нашої держави ще в XVII ст. й стосуються школярського сленгу, виникнення якого пов'язують із появою братських шкіл і бурс: Острозької (1580 – 1608), Львівської (1586), Київської (1615), Луцької (1620). Інтернатська відмежованість від “небурсацького” світу сприяла виробленню в братчиків і бурсаків почуття групової ізоляції, а відтак призвела до появи специфічних словниково-стилістичних рис, притаманних лише членам таких спільнот. Следи школярського й бурсацького сленгу знаходимо в українських інтермедіях XVII – XVIII ст. [Шовгун 2001: 28]. Вивченню бурсацько-семинарського жаргону присвячено праці О. Горбача, Й. Дзендзелівського, Л. Ставицької [Горбач 1966; Дзендзелівський 1996; Дзендзелівський 1998; Ставицька 2005].

Ситуація не змінилася й у наші дні. Як зауважує Л. Ставицька, “школярі, а особливо студенти як спільнота з певним освітнім та інтелектуальним рівнем, яка любить розважитися, “грати” в широкому значенні цього слова, виявляють неабиякі лінгвокреативні здібності, коли концентрується і молодеча зухвалість, і прагнення протиставити себе офіційному світу, й почуття гумору. Цей соціум володіє загальномолодіжним жаргоном, а також продукує спеціальні, пов'язані з навчанням, жаргонні номінації” [Ставицька 2005: 223].

Джерельною базою статті є жаргон школярів м. Тернополя.

Мета статті полягає в дослідженні одиниць шкільного жаргону (на матеріалі мовлення жителів м. Тернополя).

Виявлення лексем, спільних для всього молодіжного соціуму, проводилося на основі зіставлення матеріалу, зафіксованого у м. Тернополі, та матеріалу, поданого у словниках Л. Ставицької “Короткий словник жаргонної лексики української мови” [Ставицька 2003], В. Мокієнко, Т. Нікітіної “Большой словарь русского жаргона” і С. Левікової “Большой словарь молодежного сленга”. Одиниці, які не зафіксовані цими жаргонними словниками, становлять специфіку тернопільського шкільного жаргону. Уведення до джерел дослідження зарубіжних праць, зокрема російських словників, дало змогу пропедевтично окреслити проблему шкільного жаргону як явища міжмовної субстанції та окреслити його прояви в певному локальному аспекті.

На сьогодні у межах лексичного складу шкільного жаргону м. Тернополя можна виділити кілька груп. **Першу з них утворюють назви людей**, передовсім працівників навчальних закладів. До цієї групи належать вторинні номінації на позначення “директор школи” та “вчитель”. Так, лексема “директор” у мовленні школярів набула нової форми: *дєрік, дьорік, дєр* (*Наш дєрік вже задовбав, заставив всіх здавати математику як додатковий екзамен, Добрий день. – Це хто? – Наш дєр, Пригнися, вон дьорік іде*). Лексеми “учителька” відповідають жаргонні найменування *учила, учіла, учілка, тічерка* (*Я чув, у вас нова учила з інформатики*), а назві “класний керівник” – *керя, киря, класна дама* (*Наша керя стала дуже борза, Ваша киря вже вийшла з больничного?*).

Об'єктом жаргонотворення стали номінації на позначення вчителів-предметників, наприклад: “учитель / учителька математики” – *кубік, математичка* (*В нас до дев'ятого класу класна математичка вела, а потім прийшов кубік, почав розгони робити*); “учитель / учителька хімії” – *менделєєв, хімачка* (*Я вчора нашого менделєєва бачила на базарі*); “учитель / учителька біології” – *амеба, біологічка* (*Шухер, амеба з малюнками йде*); “учитель / учителька історії” – *історик, історичка, істерічка, істервія* (*Наша істервія вічно по дві теми задає, Народ, чути, в нас новий історик*); “учитель / учителька фізики” – *фізик, фізичка, амперметр, вольтметр* (*Як я не хочу йти на ту фізику, зараз амперметр знов буде питати*). Ця група містить лексеми як загального характеру (*фізичка, хімачка, математичка*), що є частовживаними і зрозумілими учнями різних міст, так і спеціальні назви, зафіксовані у цьому місті: *кубік, менделєєв, амеба, амперметр, вольтметр, істервія*.

Особливості вчительського мовлення часто виступають мотивацією творення їх прізвиськ. Наприклад, *детка* (вчитель, який звертався часто до дітей “запам'ятайте, детки”), *абзацик* (вчителька мови, яка часто наголошувала: “А зараз абзацик”). Варто зазначити, що такі мовні перетворення є індивідуальними порівняно з попередніми утвореннями, а тому не властиві широкому загалу.

До другої групи належать назви навчальних дисциплін. У школах навчальні дисципліни одні і ті ж, тому такі утворення не є різноманітні і фіксуються в мовленні школярів інших міст: *фізра* – фізкультура (*Ти на фізру сьогодні йдеш*), *укрліт* – українська

література; *укрем* – українська мова (*В мене в щоденнику другий укрем*) тощо.

У третю групу виділяємо слова на позначення предметів, пов'язаних із учнівським життям. Зокрема, для учнів характерне вживання лексем на позначення таких предметів: “ручка” – *писарка*, *писало* (*Дай писало, бо має закінчилося; Дивись, сьогодні тільки писарку купила, а вже шарік новий треба*); “олівець” – *олуєко*, “підручник” – *цегла* (*Сашка завжди всі цегли візьмемо, якщо буде контрольна*); “зошит” – *зшиток* (*Зайдемо на базар, треба купити зшитки*); “шпаргалка” – *шпора*, *шпаргалет*, *валява*, *бомба*, *болванка* (*Маєш шпори?; А Санька як мені валяву на перше питання строчив, бачила?; Забери шпаргалети з-тід парти*).

До четвертої групи належать лексеми на позначення дій, пов'язаних із шкільним життям. Найчастіше вживаним є слово “вчитися” – *зубарити*, *ботанити* (*Кудиай зубарити, виходь на вулицю; В нього така класна пам'ять, він вдома нічого не вчить, всьо на перерві ботанить*). Поширеною є також жаргонна лексика на позначення дії: “списувати” – *катати*, *скатувати*, *здирати*, *штампувати* (*Ірка, давай швидко штампуй, поки керя не бачить; – Ти домашню з мови зробив? – Не, в Васьки на перерві здеру, А я всю контрольну скатала в Ольки; Ти будеш катати, чи може мені ще за тебе написати?*); “писати” – *шрайбати* (*Макс, ти додому лист будеш шрайбати?*); “швидко писати” – *швабрувати* (*Та шо ти так довго швабруєш, зараз дзвінок буде*); “відповісти на питання” – *відгавкатися*, *відстрілятися* (*Тобі класно, ти минулого уроку відстрілявся, Я вже відгавкався так що розбирайте питання на наступний урок без мене*).

У п'яту групу відносимо сленг-одиниць на позначення оцінок. Так, “трійка” – це *троянда* (*Фізичка мені сьогодні троянду влітила, В Артура з фізри одні трояки*); “п'ятірка” – *п'ятак*, *п'ятка* (*– Покажи, шо тобі поставили? – П'ятку, В неї щоб п'ятак заробити, треба всі теми знати*). Як бачимо, незважаючи на запровадження дванадцятибальної системи оцінювання, у розмовному мовленні вживаються форми п'ятибальної системи.

До шостої групи належать трансформовані назви шкільних споруд та приміщень. Зокрема, у розмовному мовленні школярів “школа” отримала назву *хата на десять років* (*– Ти в яку хату на*

десять років ходиш? – В дев'яту. А ти? – В шістнадцяту); “їдальня” – їдалка, актовий зал – холодильник, морозильна камера (В нас будь-яке свято завжди в холодильнику відмічають); “майстерня” – стодола (Нас на трудове в стодолу забрати, парти лагодити); “кабінет хімії” – боєсклад, пробірка; кабінет географії – глобус; “спортивний зал” – будинок відпочинку, забігайлівка (Може ти спортивку в забігайлівці забула?; В нас по розкладу зараз будинок відпочинку); “гардероб” – бомбосховище (Ваша керя нічого не каже за куртки? – Не. – Класно вам. А наша каже, щоб ми в бомбосховищі роздягатися); “учительська” – осине гніздо, пентагон (Вітьку в пентагон забрали, за то, що він вікно розбив, Хімії не буде. В них в осиному гнізді нарада). Слово “їдалка” є характерним не лише для шкільного, а й молодіжного мовлення.

Важливим етапом дослідження тернопільського шкільного жаргону є виявлення способу творення його одиниць (насамперед тих, які не зафіксовані жаргонними словниками). Проаналізувавши зазначені лексеми, встановили кілька способів їх творення.

Переосмислення семантики слів через зміну чи розширення їх лексичного значення (зміну чи розширення значення фіксуємо при порівняльному аналізі слова з наявним у “Словнику української мови” в 11-тт.).

Переосмислення синтетичних найменувань:

амеба – “найпростіша одноклітинна тварина, яка не має сталої форми” [СУМ I: 38] → “учителька біології” (вивчають амебу на уроках біології);

амперметр – “прилад, яким вимірюють сили електричного струму” [СУМ I: 40] → “учитель фізики”;

боєсклад – “склад боєприпасів” → “кабінет хімії” (склад хімічних речовин);

болванка – “злиток сталі, шматок заліза для якого-небудь виробу” [СУМ I: 214] → “шпаргалка”;

бомбосховище – “спеціально обладнений захисток від авіабомб, артилерійських снарядів” [СУМ I: 216] → “гардероб” (спеціально обладнене приміщення для здачі одягу);

відгавкуватися (відгавкатися) – “захищатися від присікування, причіпок” [СУМ, I: 568] → “відповісти на екзамені”;

відстрілятися – “захищаючись, стріляти у відповідь” [СУМ I: 643] → “відповісти на екзамені” (давати відповіді на питання);

вольтметр – “прилад для вимірювання напруги електричного струму між двома точками електричного кола” [СУМ I: 736] → “учитель фізики”;

глобус – “рухома модель земної кулі на підставці, що дає зображення земної поверхні” [СУМ II: 86] → “кабінет географії” (на уроках географії за допомогою глобуса вивчають земну поверхню);

забігайлівка – “невелике кафе, бар, буфет, пивна без особливих зручностей” [Ставицька 2003: 112] → “спортивний зал”;

збіговисько – “група людей з якоюсь спільною негативною ознакою” [СУМ III: 440] → “учительська”;

здирати – “відділяти, знімати верхній шар чого-небудь” [СУМ III: 537] → “списувати”;

пентагон – “п’ятикутна споруда, в якій розміщується керівні військові установи США, а також військове відомство США; часом виступає як символ гонки озброєнь і росту милітаризму” [СУМ VI: 116] → “учительська”;

писало – “перо” [СУМ VI: 358] → “ручка”;

стодола – “будівля для зберігання снопів, сіна, половин тощо, а також для молотьби, віяння і т. ін.” [СУМ IX: 724] → “майстерня”;

холодильник – “спеціальне приміщення, споруда для охолодження і зберігання продуктів, що швидко псуються” [СУМ XI: 115] → “актовий зал”;

штамтувати – “виготовляти що-небудь за допомогою штампа” [СУМ XI: 537] → “списувати”;

Переосмислення аналітичних найменувань: *морозильна камера* – “внутрішня порожниста частина холодильника, призначена для заморожування продуктів” → “актовий зал” (велике приміщення, яке важко обігріти, часто не обігрівається у школах); *будинок відпочинку* – “місце, де можна відпочити” → “спортивний зал”.

Нами зафіксовано декілька лексем, утворених **суфіксальним способом**:

-**к**: *тічерка* (тічер + к → тічерка) – “учителька”;

-**ік**: *дєрік*, *дьорік* (дер + -ік → дерік, дьорік) – “директор” (у слові *дьорік* суфіксація супроводжена фонетичними змінами).

Творення жаргонних слів може відбуватися на основі поєднання суфіксації з іншими способами:

-к: *писарка* (писар + к → писарка) – “ручка” (супроводжується переосмисленням семантики слів: *писар* – “людина, що професійно займалася переписуванням паперів” [СУМ, IV: 360]);

-ува: *швабрувати* (швабрити + ува → швабрувати) – “списувати” (супроводжується переосмисленням семантики слова: *швабрити* – “мити, протирати підлогу, палубу і т. ін. шваброю” [СУМ, XI: 426]);

-ет(єт): *шпаргалет* (шпаргалка + ет → шпаргалет) – “шпаргалка” (супроводжується заміною суфікса -к на суфікс -ет).

Фонетична зміна: *валява* (малява → валява) – “шпаргалка” (супроводжена переосмисленням семантики слова: малява – “лист або записка, які оминули цензуру” [Бьков: 122]).

Фразеологізація: *хата на десять років* – “школа”.

Усічення одного чи кількох звуків:

синкопа: *фізра* (фізкультура → фізра) – “фізкультура”;

апокопа: *укрем* (українська мова → укрем) – “українська мова” (супроводжується вставленням звуку -е); *укрліт* (українська література → укрліт) – “українська література” (супроводжується основоскладанням); *дер* (директор → дер) – “директор” (спостерігаємо вплив російської мови – використання голосних -є, -ьо); *учіла, учила* (учителька → учіла, учила) – “учителька” (апокопа супроводжується суфіксацією -л; спостерігаємо вплив російської мови – використання голосної -і).

Фонетична мімікрія, тобто заміна слова або його частини паронімом. Фонетична мімікрія синтетичного найменування: *троянда* (трійка → троянда) – “трійка”, *п'ятка* (п'ятірка → п'ятка) – “п'ятірка”. Фонетична мімікрія аналітичного найменування: *класна дама* (класний керівник → класна дама) – “класний керівник”.

Деонімізація: *менделеев* – “учитель хімії”.

Контамінація: *істервія* (історичка + стерво → істервія) – “учителька історії”.

Універбізація: *детка* (“Запам'ятайте, деткі” → детка) – “учителька”; *абзацик* (“А зараз абзацик” → абзацик) – “учителька”; *керя, кия* (класний керівник → керя) – “класний керівник”.

(універбізація супроводжена нульсуфіксацією; у слові *кляра* спостерігаємо фонетичні зміни).

Отже, на основі проведеного дослідження, виділяємо кілька груп власне шкільного жаргону м. Тернополя, а саме: назви людини (найменування працівників навчальних закладів за загальною назвою; за предметом діяльності; за індивідуально-мовними особливостями), назви навчальних дисциплін, назви засобів навчання, назви оцінок, назви дій, пов'язаних з учнівським життям, назви шкільних споруд та приміщень.

Унаслідок словотвірного аналізу лексики нами виявлено 9 способів творення шкільного жаргону. Найпродуктивнішим способом є переосмислення семантики слів унаслідок зміни чи розширення їх лексичного значення.

Вивчення мови школярів дає змогу простежити загальні тенденції у розвитку лінгвальних процесів у певних соціально-вікових групах мовців. Студії жаргону школярів пропедевтично спрямовані на детальне опрацювання таких проблем, як роль молодіжного мовлення у розвитку сучасних форм української мови, модифікація загальномовних словотвірних процесів у молодіжному мовленні, вікові особливості мови тощо.

ЛІТЕРАТУРА

Береговская: Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – С. 32-41.

Быков: Быков В. Русская феня. – Словарь современного интержаргона асоциальных элементов. – Смоленск: ТРАСТ-ИМАКОМ, 1993. – 222 с.

Горбач: Горбач О. Арго українських школярів і студентів // Наукові записки Українського Вільного університету. – Мюнхен, 1964-1966. – № 8. – С. 3-55.

Гуц: Гуц Е. Н. Ненормативная лексика современного городского подростка (в свете концепций языковой личности): Дисс... канд. филол. наук: 10.02.01/ Омский государственный университет. – Омск, 1995. – 287 с.

Дзендзелівський 1996: Дзендзелівський Й. Дослідження К. Широцьким жаргону учнів Кам'янець-подільської духовної семінарії // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Т.6. – Харків, 1998 – С. 167-173.

Дзендзелівський 1998: Дзендзелівський Й. Український бурсацько-семінарський жаргон середини ХІХ ст. На матеріалах повісті „Люборацькі” А. Свидницького // Дзендзелівський Й. Українське і слов'янське мовознавство. 36. праць / Наук. т-во ім. Т.Г. Шевченка. – Львів, 1996. – С. 353-359.

Дубровина: Дубровина К. Студенческий жаргон // Филологические науки. – 1980. – № 1. – С. 28-33.

Качкан, Корнієнко: Качкан Ю., Корнієнко І. “Фільтруй базар”, або ще раз про культуру мовлення школярів. Мова та мовлення в школі очима учнів, батьків та вчителів // Українська мова та література. – 2001. – Ч.14. – С. 22.

Копыленко: Копыленко М. М. О семантической природе молодежного жаргона // Социально-лингвистические исследования / Под ред. Л. П. Крысина и Д. Н. Шмелева. – М.: Наука, 1976. – С. 79-86.

Левикова: Левикова С. И. Большой словарь молодежного сленга. – Москва: Изд-во Торговый дом “Гранд-Фаир”, 2003. – 923 с.

Мартос: Мартос С. Студентський сленг як соціолект української мови // Система і структура східнослов'янських мов. Збірник наукових праць. – К., 2001. – С. 169-176.

Мокиєнко, Никитина: Мокиєнко В., Никитина Т. Большой словарь русского жаргона – СПб.: Норинт, 2000. – 700 с.

Скворцов: Скворцов Л. Об оценках языка молодежи (жаргон и языковая политика) // Вопросы культуры речи. – Вып. 5. – М., 1964. – С. 45-70.

СУМ: Словник української мови в 11-ти тт. – К.: Наукова думка, 1981-1990.

Ставицька 2003: Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – Київ: Критика, 2003. – 334 с.

Ставицька 2001: Ставицька Л. О. Проблеми вивчення жаргонної лексики: соціолінгвістичний аспект // Українська мова. – 2001. – №1. – С. 59-68.

Ставицька 2005: Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. – К.: Критика, 2005. – 464 с.

Шовгун: Шовгун Н. О. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп. Дис.. канд філол. наук: 10.02.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 176 с.

Tetyana Mykolenko. Jargon aspect of school language. *At clause some general and specific features of the school's jargon was considered, six groups of the school's jargon of Ternopil town was selected and wordformation's analysis of lexicon of these groups was carried out too.*

Key words: youth jargon, school jargon, wordformation.

Наталя Парасін, Володимир Цаль (Тернопіль)

ПИТАЛЬНА КОНСТРУКЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНФЛІКТУ-СВАРКИ

Стаття присвячена проблемам, пов'язаним із дослідженням чинників, що вносять дисгармонію в спілкування. Описано основні типи питальних речень, що функціонують у конституації сварки.

Ключові слова: конфліктологія, мовленнєвий акт, сварка, питальне речення.

Трактування мови як дискурсу передбачає ставлення до неї як до соціальної дії. На формування такого погляду вплинула низка теоретичних положень у філософії, соціології, лінгвістиці. Одне з центральних місць серед них посідає теорія мовленнєвих актів, створена Дж. Остіном на початку 50-х років ХХ століття, розвинена і конкретизована в працях Дж. Серля. За цією теорією мова – це сфера комунікативної діяльності, у якій здійснюється вплив на поведінку, думки й емоції людей – учасників спілкування. У межах цієї теорії досліджені й описані особливості успішного мовленнєвого